

ARKEOLOGI I NORR 2

1989

ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN

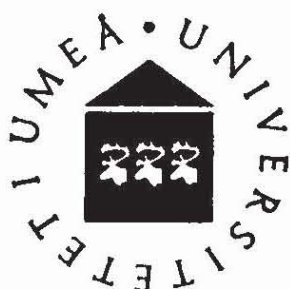
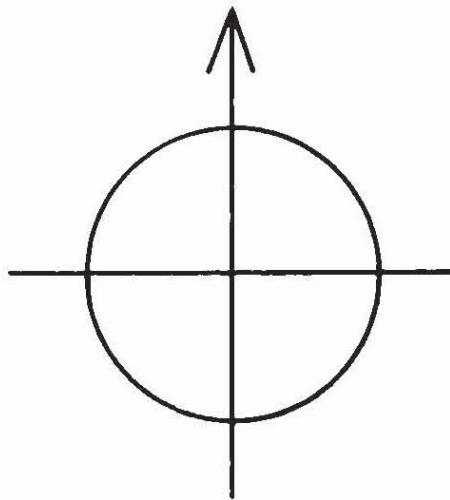

UMEÅ UNIVERSITET

ARKEOLOGI I NORR

2

1989

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för arkeologi
UMEÅ UNIVERSITY
Department of Archaeology

Utgivare: Institutionen för arkeologi, Umeå universitet

Redaktör: Evert Baudou

Distribution: Institutionen för arkeologi,
Umeå universitet, S-901 87 Umeå, Sverige

Tryckt med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forsknings-
rådet, Stockholm

Figuren på omslaget återger en del av en akvarell av Olof Rehn, Kungl.
biblioteket, publicerad i Allhems bok om Hälsingland 1974.

ISSN 0284-558X

Printed in Sweden 1989 by

gotab 88028, Stockholm 1989

Innehållsförteckning

<i>Evert Baudou</i> Norrländ 1988; Om forntidens andliga och materiella liv	5
<i>Evert Baudou</i> Hög – gård – helgedom i Mellannorrländ under den äldre järnåldern	9
<i>Lars Liedgren</i> Bebyggelseutvecklingen i Forsa, Hälsingland, under den äldre järnåldern	45
<i>Jan Melander</i> Analys av lerklining från ett järnåldershus i Hälsingland	83
<i>Karin Viklund</i> Jordbrukskris i Norrländ i slutet av den äldre järnåldern?	95
<i>Anna-Karin Lindqvist</i> Att göra osynliga hus synliga	107
<i>Anders Wallander</i> Styresholmsprojektet	121
<i>Sven-Donald Hedman</i> Samiska metalldepåer och bosättningsmönster i Lappländ under vikingatid och äldre medeltid	137

Norrland 1988: Om forntidens andliga och materiella liv

Bilden på omslaget visar två anläggningar som båda har en starkt ideologisk innebörd. Det är den medeltida kyrkan i Hög i Hälsingland och den närmaste stora forntida gravhögen, en av "Kungshögarna", från en akvarell av Olof Rehn år 1763. Kyrkan är Guds hus där man tillber sin Gud och genom prästen kan nå förbindelse med honom. Gravhögen, som i sin äldsta del är från 200-talet e.Kr., är som det hävdas i den inledande uppsatsen en kultplats där man kunde komma i förbindelse med sina förfäder och få hjälp av dem. Både kyrkan och högen hör samman med kult och riter och båda ligger centralt i sin miljö. Det finns en funktionell likhet och en likhet i läge.

Går man ett steg vidare så märker man att också olikheterna är intressanta. Kyrkan tillhör en hel bygd och ligger i centrum, högen tillhörde en gård och låg vid gården. Kultplatserna kyrka och hög återspeglar två olika slags samhällen, ett med centraliserad och ett med starkt fördelad andlig makt. Om detta är riktigt, så borde de religiösa yttringarna vara mycket mångfacetterade på högarnas tid. Så tycks också vara fallet att döma av de mycket varierande spår som arkeologerna finner vid utgrävning av gravar och gravfält. Kan man också anta att man i alla avseenden går mot en starkare andlig likriktning när man kommer över i det medeltida kristna samhället? Eller är det ett logiskt felslut? Ifrån likheter och olikheter som vi faktiskt kan konstatera så gör man alltför lätt kompletteringen "i alla avseenden".

Men man borde pröva antagandet, ställa en hypotes och testa den. Med det arkeologiska materialet ligger det nära till hands för en arkeolog att studera dateringar, tekniska förändringar, gravformernas förändringar, bebyggelseutvecklingen, den ekonomiska utvecklingen och liknande konkreta förändringar eller utvecklingar. För det mesta rör sig arkeologen inom en högst materiell sfär. Men det blir i längden otillfredsställande om den arkeologiska forskningen stannar där. Det andliga livet eller den ideologiska överbyggnaden, hur man nu vill uttrycka det, måste ändå på olika sätt ha spelat en väsentlig roll. Eftersom alla är överens om det, så är det förbluffande litet som har gjorts i Sverige

inom den sfären. Det finns undantag, t.ex. en del av forskningen om bronsålderns hällristningar och om järnålderns mossfynd.

Den snabba utvecklingen av naturvetenskapliga metoder som kan användas i den arkeologiska forskningen har gynnat studiet av de ekologisk-ekonomiska villkoren. Men det behövs en motvikt. Också i studiet av de andliga villkoren måste man använda det handfasta arkeologiska källmaterialet men kanske måste man ställa andra frågor än arkeologerna för det mesta har gjort. Jag tror att i det enorma materialet som tagits fram vid de många arkeologiska utgrävningarna i Sverige sedan 1950-talet finns det mycket, som skulle kunna belysa det forntida andliga livet om vi kunde ställa de rätta frågorna. Vad skall vi leta efter i materialet, vilka företeelser hör samman? Om vi finner några bra uppslagsändar, så kommer det att återverka på de nya fältarbetena som i sin tur kan föra en sådan forskning vidare.

Förändringar inom forskningen sker ofta till synes språngartat. Något "ligger i tiden" och slår snabbt igenom. Intresset för religiösa yttringar under forntiden har i Sverige varit starkare under 1980-talet än på länge. Ett par doktorsavhandlingar har berört sådana ämnen, två seminarier om gravskick, arkeologi och religion har hållits vid den arkeologiska institutionen vid Lunds universitet och ett vid Riksantikvarieämbetet. Ett nordiskt symposium för en dialog mellan arkeologi och religionshistoria hölls 1984 på Oldsaksamlingens fältstation på Isegran i Fredriksstad. Man kan vänta sig alltmer sådan forskning under de närmaste åren.

Högen som kultplats ingick i ett landskap som sedan länge är förändrat. S.-D. Hedmans uppsats i denna volym behandlar kultplatser och boplatser i ett landskap som däremot är nära nog oförändrat i våra dagar. Vid den gamla samiska offerplatsen på berget Atjekåives sluttning ser man ut över ett oändligt skogslandskap som bryts upp av sjöar, tjärnar och myrar. Ingen sentida bosättning finns men de gamla jägarnas och renskötarnas boplatser ligger tätt. Allt i denna miljö hade en funktion i människornas liv. I detta kulturlandskap ligger både den materiella och den andliga basen ännu öppen för oss. Jag tror inte att det finns något annat kulturlandskap i Sverige som är så litet förändrat sedan förhistorisk tid. Här kan näringsresurserna utan tvivel registreras och mätas men ännu intressantare är att vi kan se detsamma som människor för tusen år sedan såg. Men trots denna närhet i rummet där tiden inte spelar någon roll så kan vi knappast förstå den gamla tidens andliga liv. Vi kan inte frigöra oss från inflytandet av tusen år av andliga rörelser

i västerlandet. Det är inte bara lättheten att mäta materiella ting och resurser som gör att arkeologer så gärna studerar stilar och bebyggelseutveckling. Man förstår också varför det är så svårt att formulera meningsfulla frågor om forntidens andliga liv.

För att komma över svårigheterna så har man allt oftare föreslagit att man skall pröva ett etnoarkeologiskt arbetssätt. Med hjälp av etnografiska paralleller skulle man kunna tolka arkeologiska fynd. Flera arkeologer har också visat att under bestämda förutsättningar kan man nå resultat den vägen. Men frågan är om inte etnografiska studier även har en annan och viktigare innebörd. Det kan vara vårt sätt att tänka som är det största hindret då vi försöker tränga in i forntidens andliga värld. Det kanske gäller att bryta igenom detta vårt sätt att tänka för att nå fram till det Lévi-Strauss kallade "det vilda tänkandet". På den vägen har vi inte kommit långt.

Men detta hindrar inte att vi går vidare med undersökningar om den materiella kulturen. K. Viklund visar i ett experiment i odling och skördeteknik vilken stor betydelse gödselbruket haft i Mellannorrland under den äldre järnåldern och att man inte kan räkna med något slags "jordbrukskris" som orsak till den nedgång i bebyggelsen som skall ha ägt rum under 600- och 700-talet e.Kr. Detta är en typ av experimentell ekologisk arkeologi som är ny i vårt land.

Om L. Liedgren har rätt i sin uppsats, så har det funnits en förbluffande mängd gårdar i norra Hälsinglands åkerbruksbygd under den äldre järnåldern. Överraskningen beror på att man som vanligt underskattat äldre tiders resurser och möjligheter. A-K. Lindqvists bilder av de mäktiga husgrunderna vid Gene är också en påminnelse om styrkan i det samhälle som kunde bygga hundratals, kanske ett par tusen gårdar i Mellannorrland. Hur husen sedan sett ut ovanför de markerade grunden är inte lätt att säga. J. Melander visar på en framkomlig väg att studera husens byggnad. Lerklining är ett egendomligt fyndmaterial. Det är inte tillverkat men ändå använt och det kan inte hittas om det inte råkar ut för en eldsvåda som förstör allt. Av sådana hus kan man återuppbygga ett helt hus, *nota bene* om man förstår att samla in materialet.

Utanför kyrkorna finns det ännu inte många medeltidsarkeologiska undersökningar i Norrland. Läns museet i Härnösand med A. Wallander som ledare har startat Styresholmsprojektet, som inte bara ägnar sig åt borgen utan hela nedre Ådalen under järnåldern och medeltiden. Bor-

gen är det största byggnadsverket i Norrland under medeltiden, en väldig symbol för den nya centralmakten. Här kommer vi under många år framåt att få nyheter om en av de rikaste bygderna i Norrland. Som grävning är det ett oerhört omfattande företag, även om det av naturliga skäl måste begränsas starkt. Det blir spännande, också ur metodisk synpunkt, att se hur man kommer att lösa den här uppgiften.

Umeå i januari 1989

Evert Baudou